

BEDEVAARTEN I

Vijf jaar geleden hebben we getracht de ons toen bekende gegevens over verscheidene bedevaarten in en vanuit Noord-Brabant in een boekje samen te vatten¹). Intussen zijn er nieuwe publicaties verschenen, waarin over deze bedevaarten belangrijke aanvullingen te vinden zijn. Het leek ons nuttig, hiervoor de aandacht te vragen.

Betreffende de zoenbedevaarten, die als boetedoening werden opgelegd, vond ik heel wat nieuw materiaal in de chronique scandaleuse van diverse personen, zoals dat in de archieven van enige Noordbrabantse dekenaten van het aartsdiakenaat Kempenland staat opgeschreven. Allerlei buitensporigheden o.a. betreffende het huwelijk en het celibaat werden in de kerkelijke registers genoteerd, vooral wanneer de bestraffing bestond uit een geldboete. De eindeloze reeks notities in deze archieven vermeldt ook hier en daar een boete-bedevaart, die ofwel werkelijk

werd gehouden ofwel echter vaak werd „afgekocht”²⁾). Uit de opsomming blijkt, welke bedevaartsplaatsen in die eeuwen het meest in tel waren; over de ligging van deze plaatsen en een korte beschrijving ervan mag ik verwijzen naar mijn publicatie van 1968.

De lijst is lang, maar zo blijkt, dat overal zwarte schapen tot de kudde behoorden; enige plaatsen, die buiten de huidige grenzen van onze provincie liggen, zijn volledigheidshalve in de lijst opgenomen. In de volgende steden en dorpen werd in het aangegeven jaar een boetetocht naar een bedevaartsoord vermeld:

Asten naar Keulen 1470-71.

Baarle naar Koblenz 1501.

Bavel naar Florence (O.L.Vr.) 1520-21.

Bergen op Zoom naar de Elzas (Theobald) 1421-22, Trier 1478-79, Keulen 1482-83, Straatsburg 1499, Basel 1502 en 1519-20, Mainz 1519-20.

Bergeijk naar Saint-Josse-sur-Mer 1427-28, Trier 1443-44, Keulen 1470-71.

Bericum naar Kamerijk 1566 en Brussel 1566.

Bladel naar Milaan 1485-1486.

Borkel en Schaft naar Milaan 1474-75 en Trier 1474-75.

Breda naar Mainz in 1500 en 1502.

Budel naar Vendôme 1419-20, Saint-Josse-sur-Mer 1421-22, de Elzas 1519-20.

Casteren naar Brussel (H. Sacrament in Sint-Gudulekerk) 1558-59.

Chaaam naar Koblenz 1473-74.

Dennenburg naar Keulen 1519-20.

Deurne naar Wilsnack 1443-44, Hal (O.L.Vr.) 1443-44, Vendôme 1460-61, Basel 1477-78, Mainz 1485-86, Keulen 1523-24.

Den Dungen naar Rocamadour 1427-28 en Vendôme 1427-28.

Eersel naar Keulen 1478-79 en Trier 1478-79.

Eindhoven naar Trier 1518-19.

Ekeren (B.) naar Koblenz 1487 en Florence (O.L.Vr.) 1518-19.

Erp naar Trier 1479-80.

Etten naar Koblenz 1523-24.

Geldrop naar Straatsburg 1519-20.

Gemert naar Spiers 1458-59 en Keulen 1550-51.

Gilze naar Trier 1519-20.

Grave naar Keulen 1486.

Halsteren naar Parijs 1485.

Hamont (B.) naar Spiers 1476-77.

Hechtel (B.) naar Trier 1510.

Heesch naar Doornik 1518-19.

Heeze naar Koblenz 1485-86.

Helmond naar Koblenz 1502.

's-Hertogenbosch naar Keulen 1475-76, Rome 1484, Parijs 1485-86, Koblenz 1500, de Elzas (O.L.Vr. te Düren) 1519-20, „Tarenta” (? = Tarente in Z. Italië) 1523-24, Milaan 1550-51.

Hilvarenbeek naar 's-Hertogenbosch (O.L.Vr.), Keulen en Rocamadour, alle in 1419-20.

Hoeven naar 's-Hertogenbosch (O.L.Vr.) en Kamerijk (O.L.Vr.), beide in 1477-78.

Lage Mierde naar Kamerijk (O.L.Vr.) 1564-65.

Leende naar Straatsburg 1500.

Loenhout (B.) naar Utrecht (H. Martinus) 1536-37.

Lommel (B.) naar Milaan (O.L.Vr.) 1487.

Luiksgestel naar Keulen en Hal (O.L.Vr.) beide in 1482-83.

Meerle (B.) naar Basel en Florence (O.L.Vr.), beide in 1501.

Nispen naar Koblenz 1501.

Nuenen naar Aken (O.L.Vr.) 1487 en Koblenz 1520-21.

Oerle naar Theobald (in de Elzas) 1459-60.
 Oirschot naar Rocamadour 1419-20, Theobald (in de Elzas) 1460-61, Trier 1518-19 en Keulen
 1558-59.
 Oosterhout naar Kamerijk (O.L.Vr.) 1530-31.
 Oss naar Mainz 1487 en Kamerijk 1562-63.
 Oudgastel naar Trier 1482-83.
 Overpelt (B.) naar Trier 1510.
 Poppel (B.) naar Mainz (O.L.Vr.) 1520-21.
 Princenhage (Meirters) naar Mainz 1485.
 Roosendaal naar Florence 1500 en Spiers 1520-21.
 Schijndel naar Koblenz (H. Florianus) 1473-74.
 Someren naar Rome 1470-71.
 Son naar Straatsburg 1500.
 Strijen naar Basel (O.L.Vr.) en Rome, beide in 1489.
 Tholen naar Keulen 1470-71.
 Tilburg naar Aken (O.L.Vr.) en Luik (H. Lambertus), beide in 1562-63.
 Ulicoten naar Trier 1501.
 Waalwijk naar Koblenz, Mainz en Saint Quentin, alle in 1497.
 Wouw naar Rome 1482-83 en Keulen 1488.

De jongste zoenbedevaarten werden voorgeschreven te Oss en Tilburg in 1562-63, Lage Mierde in 1564-65 en Berlicum 1566. C. Weijters,, die enige zoenbrieven uit Tilburg publiceerde uit de jaren 1531-1545 en bedevaarten naar Rome en het H. Bloed te Boxtel, merkt terecht op, dat na 1570 dergelijke zoenbedevaarten praktisch niet meer voorkomen, al noemt hij nog enige zoenbrieven uit Rosmalen 1581 en Alphen 1643.³⁾

Tevoren was, zoals ook uit de boven aangehaalde lijst blijkt, het idee van zoen- en boetebrieven algemeen bekend. Het is opvallend, dat op de lijsten nergens een boetetocht staat vermeld naar een van de meest bekende pelgrimssoorten uit die eeuwen, Santiago de Compostela.

De pelgrims verschilden uiteraard in kleding niet veel van de gewone reizigers; zij waren toch meestal kenbaar aan de pelgrimsstaf en het broodzakje, die vanouds bij het vertrek door een priester waren gezegend. De kalebas als drinkfles komt eerst in de 15de eeuw op. Van Willem Bormans uit Neerpelt, die in 1837 over Hasselt en Luik naar Rome pelgrimeerde, zijn als pelgrimsattributen zijn pelgrimsstaf, een kalebas, een eikehoutenflesje en een houten schoteltje bewaard gebleven. Frans Schuurmans, die over deze merkwaardige pelgrim enige gegevens publiceerde,⁴⁾ vertelt, dat Willem de meegenomen gouden munten veiligheidshalve in stof had genaaid en als knopen aan zijn kleren bevestigd; van de zes bronzen belletjes, die volgens zijn zeggen tegen het onweer waren gewijd, is er ook nog een over.

Op de bedevaartsplaats kocht men een pelgrimsteken als bewijs, dat men er was geweest; het meest bekend zijn de schelp en de twee gekruiste pelgrimsstafjes, die in de vorm van een X op de hoed van de pelgrims naar Santiago werden bevestigd; over de talrijke loden pelgrimstekens hebben we ook reeds elders iets meegedeeld.⁵⁾ Een zeer merkwaardig „pelgrimsteken” wordt vermeld door rector Sicking,⁶⁾ de Franciscaan Hieronymus van Weert, een van de leiders van de martelaren van Gorkum, had tevoren een pelgrimstocht gemaakt naar het H. Land en droeg als teken daarvan een getatoeëerd Jerusalemkruis op borst en rechterarm.

- 1) W.H.Th. Knippenberg, Oude pelgrimages vanuit Noord-Brabant, Oisterwijk 1968 (Kultuurhist. Verkenning in de Kempen III; recensie in Volkskunde 71, 1970 p. 171.
- 2) G. Bannenberg, A. Frenken, H. Hens. De oude dekenaten Cuijk, Woensel en Hilvarenbeek in de 15de- en 16de eeuwse registers van het aartsdiakenaat Kempenland, deel II, Nijmegen 1970. – In de uitvoerige indices van dit boek kan ieder, die uitvoerigere gegevens wil weten over de personen en de misdrijven, gemakkelijk de betreffende bladzijden vinden; alle gegevens zijn echter in het Latijn opgeschreven!
- 3) C. Weijters, Tilburgse zoenbrieven, Brab. Heem 22, 1970, p. 88-93. – Uit België heeft Jozef de Brouwer in zijn artikel, „De bestraffing bij de overtreding van de kerkelijke wetten gedurende de 17de en 18de eeuw in het aartsbisdom Mechelen en in het bijzonder in het Land van Aalst” (Handel. Kon. Zuid-Ned. Mij v. Taal- en Letterkunde en Geschiedenis 20, 1966, p.51-98) veel latere data gevonden. Vooral voor overspel en konkubinaat werden boetebedevaarten voorgeschreven naar O.L. Vrouw van Halle in 1603, 1617, 1623, 1748 en 1752, O.L. Vrouw van Hanswijk in 1607, O.L. Vrouw van Duffel in 1658, van Lede 1748 en 1751, van Scherpenheuvel in 1608, 1609 (2x), 1613-1617, 1616, 1645 en 1654, en naar Rome in 1720 en 1751 (p. 71, 75, 77-79, 83 en 98; bij p. 78 afb. van „bewijs” van een Rome-bedevaart in 1751).
- 4) Fr. Schuurmans in De Meet, Groot-Eindhoven 22 dec. 1971. Over het gebruik van klokjes en belletjes tegen onweer en boze machten zie L. Kriss-Rettenbeck, Bilder und Zeichen religiösen Volksglaubens, München 1963, p. 37-38.
- 5) Brab. Heem 21, 1969, p. 73. Cf. Kriss-Rettenbeck, p. 47 en nota 85.
- 6) J.J.M. Sicking in De Jeruzalemvaarder 5, 1966, nr 4, p. 11.

W.H.Th. KNIPPENBERG